

Politikai szocializáció serdülőkorban

CSÁKÓ MIHÁLY¹

ABSZTRAKT

Az „Iskola és társadalom 2005” kutatásban arra voltunk kíváncsiak, hogy mire is nevelnek a magyar középiskolák a politikai szocializáció terén. A meglepő eredmények szerint a középiskolások csaknem négyötöde antidemokratikus elveket támogat: a vezérelvet és az erőszakos egypártrendszert. 2008-ban megismételtük kutatásunkat, amely során az előzőhöz hasonló következtetésekre jutottunk. Legutóbb 2017-ben bonyolítottam le ugyanezt a kutatást. Jelen tanulmányban a 2008-as és 2017-es kutatás eredményeit vetem össze.

KULCSSZAVAK: értékek, politikai orientáció, politikai ismeretek

ABSTRACT

Political Socialization in the Adolescence

In the research „School and Society, 2005” we had got an astonishing picture of the political socialization. Nearly four fifths of the high school students support antidemocratic principles: control and one-party political system. In 2008 we repeated the research and we had got similar results. Next time I did this research in 2017 and in this paper I summarize the results of the 2008 and 2017 research. I focus on the similar and different results.

KEYWORDS: worthes, political orientation, political knowledges

Bevezetés

Annak idején az Európa Parlament a 2005. évet az Állampolgárrá Nevelés Európai Événév nyilvánította, én pedig úgy gondoltam, hogy ez jó alkalom arra, hogy azt kutassuk, mire is nevelnek a magyar középiskolák. Mivel addigra már több politikai szocializáció kutatást vezettünk együtt Szabó Ildikóval általános iskolákban, magától értetődött, hogy ezt a középiskolai kutatást is együtt vezessük.² A kutatás Budapesten túl kiterjedt Baranya, Fejér, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye gimnáziumaiban.

¹ Egyetemi docens, Wesley János Főiskola.

² „Iskola és társadalom, 2005” kutatás. A kutatócsoport további tagjai: Domokos Tamás, Ligeti György, Murányi István, Péntek Eszter.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

umainak, szakközépiskoláinak és szakiskoláinak mintájára. Meghökkenítő képet kaptunk eredményül a politikai szocializációról: kiderült, hogy a középiskolások csaknem négyötöde antidemokratikus elveket támogat: a vezérelvet és az erőszakos egypártrendszert. A következő évek tüntetései és erőszakosságai érthetővé tették az eredményt, minket pedig kíváncsivá a változásokra. Ezért a tervezettnél hamarabb, már 2008-ban megismételtük kutatásunkat – nem erősebb, de hasonló eredménnyel. Ezután az iskolától elfordulva a család politikai szocializációs szerepét vizsgáltuk meg (Csákó et al. 2010), és 2011 után már nem kaptam lehetőséget iskolai kutatásra, egészen 2017-ig. Most tehát a csaknem teljesen azonos kérdőívvel mért 2008. és a 2017. évi állapotok összevetésére teszek kísérletet, ami biztosan jobban sikerülne, ha Szabó Ildikóval együtt vághatnánk neki.

Elméleti alapjainkat sokszor kifejtettük. A politikai kultúrát az egyén jellemzőjeként fogjuk fel, és elemezhetőnek tartjuk Almond és Verba (1963) fogalmi rendszerével. A politikai szocializáció valójában a politikai kultúra kialakulása három dimenzióban: ismeretként, érzelmeként és értékelésként. E három dimenzióban alkotja újjá magának az egyén a politikumot mint tárgyat, amely egyrészt a rendszer egészét, másrészt a politikacsinálás folyamatát – Almond és Verbánál: input –, harmadrészt az így létrehozott politikai koncepciók megvalósítását – Almond és Verbánál: output –, végül az aktív részvétel elemeit.

A gyermek- és serdülőkori politikai szocializáció felfogásában Annick Percheront (1971, 1974) követjük, aki szerint a „jelzős” szocializációk csupán egyetlen nagy folyamatnak a társadalmi élet dimenziói szerint megkülönböztetett aspektusai, amelyek a személyiség kifejlődésének különböző szakaszaiban kerülnek jobban előtérbe. Ám eltérő kifejelettséggel más szakaszokban is jelen vannak, és hatnak rájuk a szocializáció más aspektusai – pl. hitek, interperszonális kapcsolatok és kezelésük kialakuló módjai. Az utóbbiak között – a szocializáció legtöbb elmélete szerint – megkülönböztetett jelentőségük van az olyan nagy társadalmi intézmények keretében létrejövő kapcsolatoknak és kezelésüknek, mint a család és az iskola.

2010 előtt elsősorban az iskola hatásaira voltunk kíváncsiak – már az említett „európai motiváció” miatt is –, 2017-ben pedig a lehető legközelebbi hasonlóságot akartuk elérni a korai adatfelvételekkel, így csaknem teljesen megtartottuk a 2008-as kérdőívet. A mintavételi tervet nem tudtuk megtartani, mert még annyi költségfedezetünk sem volt, mint akkor – megyei minták helyett mindössze négy városi mintát tudtunk lekérdezni: egy-egy budapesti, debreceni, győri és pécsi mintát. Következésképpen összehasonlításról csak Budapest esetében lehet szó, mivel az mindegyik felvételben külön mintavételi egységnek számított, a többi város diákjainak adatai legföljebb sejtésekre, óvatos spekulációkra adnak módot 2008 és 2017 között.

Ebben az elemzésben az *értékek alakulásával*, rendeződésével, a *politikai orientációkkal* és a *politikai ismeretek szintjével* foglalkozom.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

1. Az értékrend alakulása

Az értékeket mindegyik kutatásban sokkal szélesebben közelítettük meg a politikai dimenziónál, mivel Percheron nyomán úgy tekintjük, hogy a szocializációs folyamatban hatnak egymásra olyan vélemények, amelyeket később, felnövekedvén, egymástól távolinak minősít az ember. Ezért a kérdőív nem csupán a demokrácia fogalmat igyekezett részletesen feltárni, ami a 2005-ös induláskor a kutatásban központi jelentőségű volt, hanem egy szélesebb, 35 itemből álló „értékvilágot” is, amelyek mindegyikét a „Mennyire fontos számodra a ...?” kérdés keretezte. A 35 item a következő:

1. táblázat: Az értékvilág feltárására szolgáló 35 item

Mennyire fontos számodra a ...	Mennyire fontos számodra a ... ³
a szerelem	az önmegvalósítás, kreatív élet
a biztonság	a másság elfogadása
a barátság	a szabadidő
a származás	a bizalom
a szórakozás	a hazaszeretet
a tudás	a tanárok tisztelete
a szabadság	a sikeres élet
jó kondíció, egészség	az igazság érvényesülése
a részvétel a közügyekben	segíteni másokon, hasznos élet
a tulajdon	szépség, jó megjelenés
a hatalom	nemzeti érzés, magyarságtudat
a törvények betartása	a szülők tisztelete
a hírnév	az egyenlő bánásmód mindenkivel
a család	a vallásosság
a szegények segítése	a rasszizmus-ellenesség
a demokratikus társadalmi rend	a kisebbségek védelme
a politizálás	a pénz, anyagi javak
	a hagyományok tisztelete

Forrás: Saját szerkesztés

Négyfokú skálán lehetett válaszolni: egyáltalán nem fontos / kicsit fontos / inkább fontos / nagyon fontos. A főkomponens-elemzés 2008-ban hét, 2017-ben nyolc

³ A kérdőívben oszloptörés nélkül szerepeltek az itemek.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

komponensbe rendezte az itemeket. A fő különbséget az jelenti, hogy 2017-ben a család a szülők tiszteletével önálló komponensként tűnik ki, míg 2008-ban a többi magánéleti itemmel együtt alkotott egy komponenst. Ha nem is egyezik pontosan a két komponens-struktúra, meglehetősen közel áll egymáshoz. De figyelemre méltóak az olyan kisebb elmozdulások, mint az, hogy 2008-ban a vallásosság értéke a szociális érzéssel társult pozitívan, amit talán karitatív árnyalatként értelmezhetünk, 2017-ben viszont a nemzettel és a magyarsággal kapcsolódik, ami a vallásosság politikai arculatára utal inkább. Erre találtunk utalást a családi politikai szocializáció kutatásában is: míg a szülők generációjában a nemzeti érzésnek vallásos színezete volt, addig a 18 év körüli gyerekeik – 2011-ben – inkább politikai dimenzióban élték meg magyarságukat (Csákó 2014). Hasonló apróság, hogy a tanárok és a törvények tisztelete ugyan mindkét alkalommal együtt jár, de a szülők tisztelete csak 2008-ban kapcsolódott ezekhez, 2017-ben a családdal jár együtt. Ez a tapasztalat felkínálja azt az értelmezést, hogy a fiatalabb generáció inkább a család emberi közösségéhez köti a szülők tiszteletét, a nagyjából tíz évvel idősebbek egy mérhető része pedig ennyi idős korában inkább a rendhez és a fegyelemhez kötötte. Az is a rend és fegyelem kissé eltérő értelmezésére utal, hogy 2017-ben a tudás is ehhez az értékkomponenshez tartozik, míg korábban a tartalmas élet egyéb jellemzőihez kapcsolódott.

2. táblázat: Komponensek a 2008-as és 2017-es kutatásokban

Komponensek 2008-ban	Komponensek 2017-ben
Szociális érzék	Szociális érzék
Érvényesülés	Érvényesülés
Rend és tisztelet	Rend és tudás
Demokratikus közélet	Demokratikus közélet
Tartalmas élet	Szabad élet
Magánélet	Magánélet
Magyarság	Nemzet és vallás
	Család

Forrás: Saját szerkesztés

A komponensek a felsorolás sorrendjében járulnak hozzá a variancia magyarázáshoz: 2017-ben a szociális érzék csaknem 16%-ot magyaráz, az érvényesülés már csaknem egészen 10%-ot, a család magyarázó ereje pedig épp 3% alatt marad. (Összesen 51,3%; 2008-ban 56,4% volt.) De értékeik nem véletlenszerűen járnak együtt. Klaszterelemzéssel 2008-ban is és 2017-ben is találtunk 3 klasztert a népességben, amelyek értelmesen megkülönböztethetők egymástól és a két népességben is jellegzetesen különböznek. Különbözőségüket csillagdiagrammal tehetjük jól látha-

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

tóvá, ahol az értékkomponensek a csillagtér egy-egy dimenzióját – a csillag „ágát” – alkotják.

Az 1. ábrán jól látható, hogy 2008-ban a három klaszter között nem annyira tartalmi, mint inkább intenzitásbeli különbségek voltak. (Ezért nem is tudok nekik tartalmat jelző címkét, nevet adni – megmaradok a puszta számozásnál.) Az 1. és a 2. klaszter tagjai mindegyik dimenziót hasonlóan fontosnak tartják, csak a 3. klaszter tért el jobban a többitől: ennek tagjai sokkal kisebb jelentőséget tulajdonítottak a magánéletnek mind konkrét tartalmaiban (pl. szerelem, barátság), mind lelki jelentőségében (pl. bizalom, szabadság), mint a másik két klaszter. A legnagyobb jelentőséget a demokratikus közéletben való részvételnek tulajdonították, de még ebben is megelőzte őket egy másik klaszter. Az utóbbi azonban valamennyi dimenzióban pozitív értéket mutat (az 1. ábrán a 2. klaszter). Az 1. klaszter minden értékdimenzióban középen áll a másik kettő között, kivéve a közéleti értékekben, amelyeknek a legkevésbé tulajdonít fontosságot.

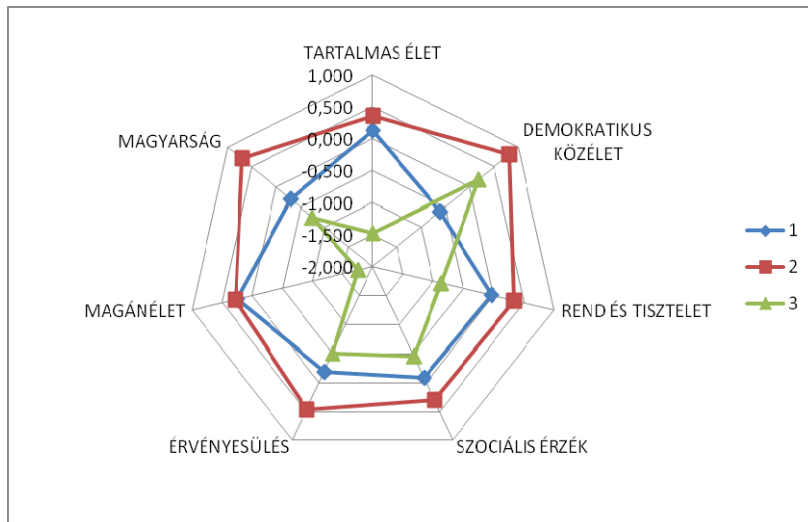
2017-ben a három klaszter különbsége igen jellegzetes. (2. ábra) Az első klaszter tagjai számára a hazaszeretet, a nemzeti érzés, a vallásosság a legfontosabb, de szorosán követi ezt az igazság, a tudás, a tanárok és a törvények tisztelete. A magánéletnek, a szociális érzékenységnek, de még a családnak sincs számukra komolyabb jelentősége. Ezért nevezem őket a nemzet és a rend híveinek. A második klaszter tagjai épp ellenkezőleg: szociális érzékenységükkel, a család és a magánélet fontosságával tűnnek ki, de nem annyira a politizálás dimenziójában, hanem a másokat segítő egyenlőség elvű tevékenységekben. Harmadiknak megjelent egy meglepetés-klaszter: talán a leendő politikusok? A politizálásnak és az érvényesülés értékeinek tulajdonítanak nagy fontosságot, miközben sem a nemzeti értékekre, sem a szociális értékekre – lehetséges eszmei célokra – nem helyeznek hangsúlyt, inkább a magánéletre. A demokratikus jelzőt azért vehetjük bele a klaszter nevébe, mert a közéleti részvételt olyan társadalomban képzelik el, amelynek demokratikus jellegét fontosnak tartják. Ez együtt így is egy pragmatista, nem értékalapú politizálás vonzását sejteti, amit, ha hosszabb távon igazolódna, akkor a NER új politikus-generációja első megfigyelésének tekinthetnénk. Egyelőre ez csak az adatok egyik lehetséges olvasata, amely mindenképpen fontossá tenné vizsgálataink gyakoribb megismétlését.⁴

⁴ Sik Domonkos (2014) a családi politikai szocializáció kutatás (OTKA, K78579) adatainak elemzése közben talált egy ehhez hasonló, akkor – azt az adatfelvételt 2010–2011-ben végeztük – mindössze 6%-os csoportot, ami erősíti mostani értelmezésünket.

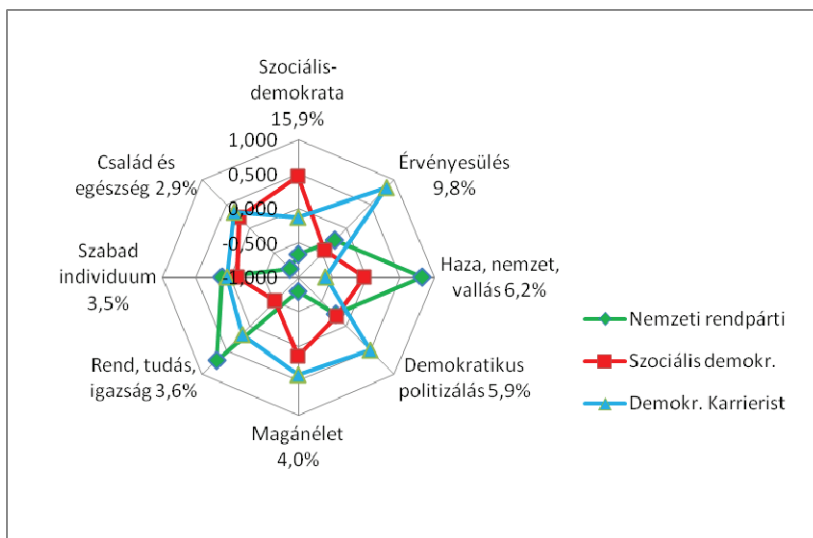
KÖZELKÉP - TANULMÁNYOK

1. ábra: Értékklaszterek 2008-ban

Forrás: Saját szerkesztés

2. ábra: Értékklaszterek 2017-ben (A komponensek magyarázó ereje %)

Forrás: Saját szerkesztés

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Érdeemes felfigyelni arra is, hogy az egyes klaszterek tagjai milyen távol vannak a klaszterük középpontjától. A klaszterek jól elkülönülnek egymástól ($\eta^2 = 0,164$; $F = 159,136$; $p = 0,000$) és a legnagyobb elemszámú ($N = 726$) szociális és magánéleti értékeket hangsúlyozó klaszter szórása a legkisebb ($s = 0,597$); a legkisebb elemszámú ($N = 421$) nemzet-haza-vallásosság hármasa köré szerveződő klaszter szórása pedig a legnagyobb ($s = 1,280$). Feltételezhető, hogy más-másféle kohéziós erők működnek az eltérő értékeket valló klaszterekben.

2008-ban és 2017-ben két olyan népesség járt különféle középiskolákba, amelyek értékfelfogása lényegesen különbözik egymástól. A korábbi – ma már 24–26 éves – kohorsz értékorientációiban sokkal kevésbé volt változatos – talán azt is mondhatnánk: kialakult –, mint a ma 15–17 évesek. Sajnos ennyire ritka adatfelvétel mellett sejtésünk sincs arról, hogy a mai változatosság fokozatosan jött-e létre vagy hirtelen változással, mikor, melyik szocializációs ágensnek mekkora szerepe volt benne, és milyen áttételeken keresztül érte el a fiatalokat.

2. Politikai orientációk

Huszonhetedik éve végzek kutatásokat a magyar serdülők politikai szocializációjáról azon a furcsa módon, hogy nem tárgya a kutatásoknak maga a konkrét politikai élet. Ennek az az oka, hogy a politikai pártoknak az iskolából való kitiltását a mindenkor oktatási kormányzatok és az iskolákat vezető pedagógusok többsége mindmáig a politika kitiltásaként értelmezte. Még a legáltalánosabb kifejezésekkel megfogalmazott kérdéseink is gyakran fennakadtak ezen az igazgatói félreértésen. Saját felfogásom szerint az ország politikai élete éppúgy a tananyag része kell, hogy legyen, mint az ország gazdaságföldrajza vagy történelmi néprajzi változásai. Különösen így van ez a középiskolákban, amelyeknek tanulói egy-két éven belül teljes jogú, szavazó állampolgárok lesznek anélkül, hogy az állam – amelynek polgárai lesznek – felkészítené őket iskoláiban erre a szerepre.

Paradox módon ennek következtében a pártokhoz még mindig határozottabb a diákok viszonya, mint a politikai rendszerek általánosabb elveihez és jellemzőihez. E tekintetben nem is tudtuk igazán követni Almond és Verba bevezetőben hivatkozott elemző sémáját, egy próbálkozás után le kellett tennünk róla, mert ilyen fajta megkülönböztetésekre és ezekkel kapcsolatos ítéletalkotásra a magyar középiskolások jelentős része képtelen.

A politikához való viszonyt így különböző politikai erők – vagy a diffúz „közvélemény” – által hangoztatott állítások, kijelentések megítélésével próbáltuk mérni, amelyek már 2005-ben is „a levegőben voltak”. E kijelentések a következők:

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

3. táblázat: A politikához való viszony mérésének kérdései

Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel?
Magyarországnak arra lenne szüksége, hogy lecserélődjön a politikusi gárda.
A politikában való részvétel meg tudja változtatni az emberek életét Magyarországon.
Ennek az országnak nem annyira törvényekre van szüksége, mint inkább egy olyan vezetőre, akiben a nép megbízik.
Magyarországnak szüksége van egy olyan pártra, amelyik nem csak beszél, hanem, ha kell, oda is üt.
A politikai pártok csak arra jók, hogy a politikusok megcsinálják a maguk karrierjét.
Minden törvény mellett van egy kiskapu.
A politikának nincsen semmi haszna.
A törvények betartása mindennél fontosabb.

Forrás: Saját szerkesztés

Az egyetértést négyfokú skálán mértük: teljesen egyetérttek/inkább egyetérttek/inkább nem értek egyet/egyáltalán nem értek egyet. Explicit lehetőséget adtunk a vélemény kihagyására is a „nem tudom” válasszal.

A kérdés változatlanul szerepelt a 2005., a 2008. és a 2017. évi kérdőívben. Ezek közül csak az első két adatfelvétel történt hasonló mintavétellel, és hasonló eredményt is adtak. 2005-ben a vezérelvű és az erőszakos pártot reklamáló vélemény támogatása alig maradt el a 80 százaléktól, 2008-ban pedig 70 és 75 százalék közé esett. Amint az 1. táblázat mutatja, a budapesti diákok véleményeiben még ennyi változás sem történt. 2017-ben nem megyei, hanem városi mintavétellel 60 és 66 százalék között találjuk. A fővárosi adatok azonban mind összehasonlíthatók, mert Budapesten mindhárom mintavétel azonos módon történt. (4. táblázat)

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

4. táblázat: Politikai véleményekkel való egyetértés arány a budapesti középiskolások között, 2005, 2008, 2017 (%)

POLITIKAI VÉLEMÉNYEK	Az egyetértők aránya Budapesten (%)		
	2005-ben	2008-ban	2017-ben
Magyarországnak arra lenne szüksége, hogy lecserélődjön a politikusi gárda.	83,0	85,0	81,3
A politikában való részvétel meg tudja változtatni az emberek életét Magyarországon.	63,1	73,2	76,0
Ennek az országnak nem annyira törvényekre van szüksége, mint inkább egy olyan vezetőre, akiben a nép megbízik.	73,7	82,6	77,0
Magyarországnak szüksége van egy olyan pártra, amelyik nem csak beszél, hanem, ha kell, oda is üt.	84,3	85,0	81,0
A politikai pártok csak arra jók, hogy a politikusok megcsinálják a maguk karrierjét.	78,4	78,6	76,2
Minden törvény mellett van egy kiskapu.	76,9	80,6	81,1
A politikának nincsen semmi haszna.	38,2	42,6	34,7
A törvények betartása mindennél fontosabb.	74,0	82,7	76,3

Forrás: Saját szerkesztés

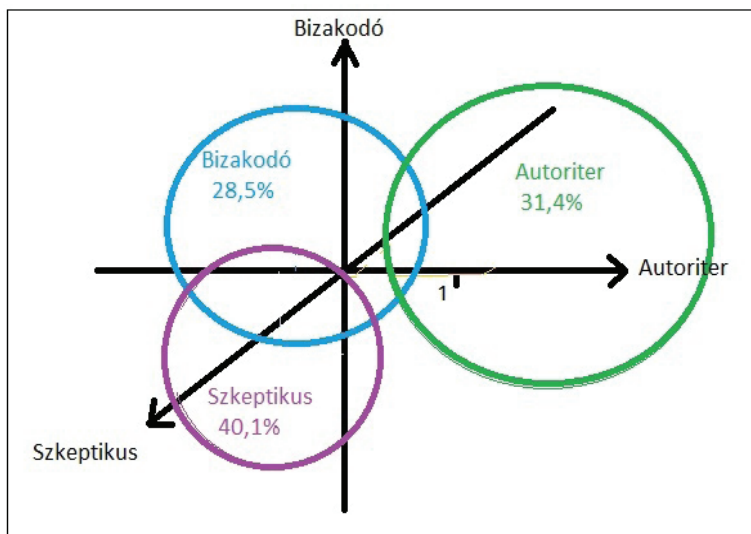
A fővárosban nincs változás a különböző politikai vélemények támogatottságában az utóbbi tíz évben. A változatlanság is meglepő lehet, de még meglepőbb az, hogy erősen eltérő politikai vélemények is hasonlóképpen igen magas támogatottságot kapnak. Hajlamos vagyok a politikai szocializáció hiányosságával magyarázni, amire már utaltam. Az egyetlen állítás, amely annyira eltér a többitől, hogy eltérését észreveszik, a politika haszontalanságára vonatkozó vélemény. Azt a különbséget azonban már nem reagálják le, ami a politika közhasznúságának hangsúlyozása (2. item), illetve kizárólagos magánhasznának kiemelése (5. item) között van: mindkettőt elfogadja a diákok háromnegyed része.

Ha feltételezzük, hogy esetleg látens struktúra húzódik meg mégis a politikai vélemények mögött, nem csalódnunk. Az az eljárás, amelyet az értékek elemzésére is használtunk – főkomponens-, majd klaszterelemzés – három komponenst talál, amelyek mindegyike domináns egy-egy klaszterben. Az egyik a nyersen antidemokratikus véleménycsomag, a második a politikával szembeni szkepticizmus, a harmadik a politikába és a törvényességbe vetett bizalom. Mivel itt csak három dimenzió-

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

ban helyezkednek el az adatok, bonyolult csillagdiagram helyett egyszerű derékszögű koordináta-rendszerben ábrázolhatjuk a klaszterek középpontjait, és a klaszter tagjainak a középponttól mért távolságának átlagával húzott körrel érzékeltethetjük a klaszterek kiterjedését.⁵ A kiterjedésen kívül a sűrűség is fontos jellemző. Az autoriter nézeteket támogató klaszterben a legnagyobb a szórás, vagyis ennek a véleménycsoportnak a kohéziója kisebb, mint a másik kettőnek. A legkohérensőbb a szkeptikus klaszter, szórása csak feleakkora, mint az autoriter klaszteré.

3. ábra: A fővárosi középiskolások politikai véleményklaszterei 2017-ben

Forrás: Saját szerkesztés

A három véleménykomponens által meghatározott térben a klaszterek láthatóan jól elkülönülnek, mindegyik csak egy dimenzióban kapott pozitív értéket – ennek megfelelően lehetett elnevezni őket.⁶

Természetesen adódik a kérdés, hogy összefüggenek-e a politikai vélemények az értékklaszterekkel. Az elméleti logika szerint az értékektől függenek a politikai vélemények, nem pedig fordítva, tehát így ábrázolom kapcsolatukat.

⁵ Finomíthatnánk még a szórás hozzáadásával és levonásával rajzolt körökkel, de az már túl bonyolulttá tenné az ábrát.

⁶ Nem szabad elfelejteni, hogy a politikai véleményeket nem a diákok fogalmazták meg, ők csak viszonyultak hozzájuk. Ezért ez a kutatási eszköz magán viseli a kor jeleit, amelyben született: a politikával és a politikusokkal szemben egyre növekvő bizalmatlanság jelét. Ugyanakkor konkrét politikai irányok közül csak az autoriter orientációt tesztelt. A demokráciakép és a hozzá való viszony elemzésére külön eszközt használtunk.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

5. táblázat: Függenek-e a politikai vélemények az értékklaszterektől? (%)

Értékklaszterek	Politikai véleményklaszterek			N=100%
	autoriter	szkeptikus	bizakodó	
Nemzeti rend	31,0%	28,0%	41,0%	239
Szociális demokrácia	25,7%	31,6%	42,7%	377
Demokratikus karrier	32,5%	31,4%	36,1%	255

Nem szignifikáns: Cramer's $V=0,054$; $p=0,270$.

Forrás: Saját szerkesztés

Az értékklaszterek és a politikai vélemények klaszterei között tehát nem találunk kapcsolatot. Más szóval: a diákoknak a nemzet, haza, család, vallás, barátság, szerelem, tudás, szabadság fontosságáról tett kijelentései nem befolyásolják kimutathatóan a politika jelentőségéről és az erőn alapuló politika-alakításról alkotott véleményüket. De ha visszalépünk egy lépéssel, és nem a komponensekké aggregált véleményekre, hanem az egyes konkrét véleményekre figyelünk, kiderül, hogy egyedül a politika teljes jelentéktelenségének kijelentésében nincs különbség az eltérő értékklaszterekhez kapcsolódó diákok között, minden más véleményhez szignifikánsan különbözőképp viszonyulnak. A politikusi gárda lecserélésével a nemzet-haza-vallásosság hármásának támogatói értenek egyet a legnagyobb arányban és a politikai karrieren gondolkodók a legkevésbé. Az utóbbiak ugyanakkor a legnagyobb arányban bíznak a politika pozitív lehetőségeiben és utasítják el, hogy a hivatásos politizálás csak magánérdekeket szolgálja. Egyúttal ők támogatják a legjobban egy „ütős” párt szükségességét. Ezek a szignifikáns kapcsolatok erősítik azt a korábban fölvetett sejtést, hogy ez az értékklaszter az újgenerációs NER-politikusok bölcsője lehet.

A másik két klaszter sokkal következetlenebb az egyes politikai vélemények elfogadásában vagy elvetésében. Ezt az állapotot úgy tekinthetjük, mint a Szabó Ildikó által *fragmentált szocializációként* jellemzett folyamat újabb sajátosságát (Szabó 2009). A szocializáció folyamata abban az értelemben is fragmentált, hogy egyes szálai, dimenziói, amelyek a politikai kultúra kifejlett állapotában összefonódnak és hatással vannak egymásra, még a serdülőkorban is többnyire egymástól többé-kevésbé függetlenül, egymást kevésbé befolyásolva alakulnak, kevésbé ismert külső hatásokra. Felvethető az a feltevés is, hogy bár általában az általános értékektől haladunk a konkrétabb attitűdök és viselkedési módok felé, épp a kissé részletesebben bemutatott esetben valószínű, hogy az érvényesülés értékei és a politikáról alkotott vélemények között az utóbbiak vonzásának a szokásosnál nagyobb szerepe lehet.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

3. A politikai ismeretek szintje

Az ismeretek szintjét különösen érdekes lenne az Almond–Verba-féle elemző séma szerint vizsgálni, csakhogy sem a politikai rendszerekről általában, sem az input és output folyamatokról és intézményekről nem rendelkeznek a középiskolások kérdezhető ismeretekkel.⁷ A pártok a legszembetűnőbb input elemek Almond–Verba rendszerében ezek szerepelnek a diákokat is elérő közbeszédben is leginkább. Ezért ismereteik szintjét a pártok ismeretén át vizsgáltuk: ezek hozzák létre a közakaratóból a politikát a parlamentben. Ezek az ismeretek azonban nagyon gyorsan változnak, ezért a 2017-es adatok semmiképpen nem hasonlíthatók a 2008-as adatokhoz: a közben a pártok jelentős része kicserélődött.

Kérdőívünk egyszerűen annyit kérdezett meg 9 pártról, hogy kormányon van-e, a parlamenten belüli ellenzéki párt, vagy parlamenten kívüli párt-e. A helyes válaszok számának összesítése így egy 0–9 skálán történik, ennek városenkénti átlagértékeit mutatja a 6. táblázat.

6. táblázat: Hány párt helyzetét ismeri? (db)

Város	Átlag	N	Szórás
Budapest	4,16	1938	3,01
Debrecen	4,83	370	2,90
Győr	4,29	254	2,92
Pécs	3,97	229	2,72
Együtt	4,24	2791	2,98

Forrás: Saját szerkesztés

Bár szokva vagyunk ahhoz, hogy a fővárosiak rendelkeznek a legtöbb ismerettel, ezúttal nem ez a helyzet. Budapest diáksága csak a harmadik a négy város közül, csak Pécs marad látványosan mögötte.

Fontos lehet azonban, hogy a földrajzi hely kevésbé okoz különbségeket az ismeretszintben, mint az iskolatípusokban kifejeződő társadalmi-kulturális rétegződés és a demográfiai tényezők.

Feltűnő, hogy még a szakgimnazisták ismeretszintje is az átlag alatt marad. Az évfolyamok és a nemek között a várakozásnak megfelelő különbségeket találtunk: az idősebbek átlagosan eggyel több párt helyzetét ismerik, mint a kilencedikesek. Ugyanígy a fiúk eggyel többet, mint a lányok.

⁷ 2008-ban a minisztériumok, önkormányzatok és hasonló output intézmények szerepére vonatkozó ismeretkérdések teljes kudarcba fulladtak, annyira kevésbé ismerték őket.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

7. táblázat: Hány párt helyzetét ismeri? (db)

Iskolatípus	Átlag	N	Szórás
Gimnázium	4,79	1426	3,00
Szakközépiskola	3,97	960	2,82
Együtt	2,95	405	2,74
Együtt	4,24	2791	2,98

Forrás: Saját szerkesztés

4. A szocializáció három dimenziója közötti kapcsolat

Azt várnánk, hogy az értékek világa valamennyire leképeződik a politikai attitűdökben és az ismeretek szintje is összefügg velük. Feltevésünket az értékklaszterek és a politikai véleményklaszterek keresztábrázolásával ellenőrizzük (8. táblázat).

8. táblázat: Értékklaszterek és politikai véleményklaszterek kapcsolata (%)

Értékklaszterek	Politikai véleményklaszterek			N=100%
	autoriter	szkeptikus	bizakodó	
Nemzeti rend	31,0%	28,0%	41,0%	239
Szociális demokrácia	25,7%	31,6%	42,7%	377
Demokratikus karrier	32,5%	31,4%	36,1%	255

P=0,270

Forrás: Saját szerkesztés

Hipotézisünk tehát nem áll meg: nem tudjuk bizonyítani, hogy kapcsolat lenne a serdülők alakuló értékrendje és alakuló politikai véleményei között.

Ugyancsak feltételezzük, hogy *a)* a politikai ismeretek szintje és az értékklaszterek között, valamint *b)* az ismeretek szintje és a politikai vélemények között kapcsolat van. Ha F-próbával ellenőrizzük ezeket a hipotéziseket, azt találjuk, hogy az értékklaszterek parlamenti tájékozottsága nagyjából azonos szintűnek tekinthető, 4,27-től 4,37-ig terjednek az átlagértékek, a különbség véletlenségének valószínűsége pedig $p=0,857$. A *b)* hipotézis azonban $p=0,000$ valószínűségi szinten igazolódik (9. táblázat).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

9. táblázat: A politikai véleményklaszterek átlagos tájékozottsága a pártok helyzetéről (átlag)

POLITIKAI ATTITÚD KLASZTEREK	Átlag	Szórás
autoriter	5,57	2,76
szkeptikus	4,93	2,96
bizakodó	4,61	2,73
Együtt	4,98	2,84

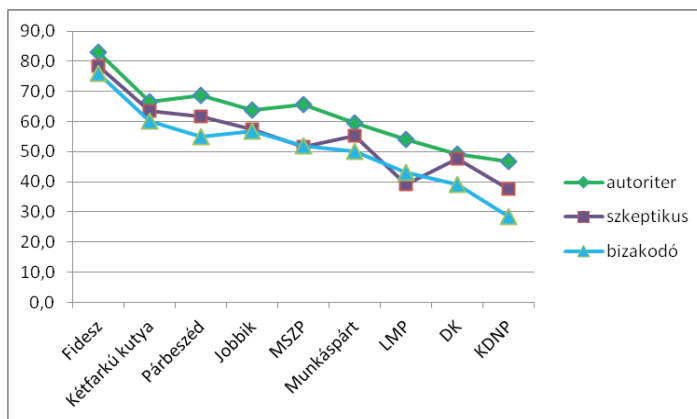
$\text{Eta}^2=0,020$; $\text{df}=2$; $F=10,108$; $p=0,000$

Forrás: Saját szerkesztés

Természetesen az egyes pártok ismertsége is különböző, nem csupán a serdülők csoportjainak ismeretszintje. Még az sincs kizárva, hogy vannak olyan pártok, amelyeket szignifikánsan eltérő szinten ismernek az értékklaszterek is, miközben az összes pártra együtt ez nem igaz – mint láttuk.

Az értékklaszterekre azonban ez az „alhipotézis” sem teljesül. Annál inkább teljesül a politikai véleményklaszterekre (4. ábra). Az ábrán a pártok az átlagos ismertség rangsorába állítva szerepelnek a vízszintes tengelyen a legismertebbtől a legkevésbé ismertig. A klaszterek ismeretszintjének átlagai között a különbségek csak három párt esetében nem szignifikánsak: a Fidesz, a Kétfarkú Kutya Párt és a Jobbik esetében. Az ábrán az is jól látszik, hogy az ismeretszint különbségei sokféle módon jöhetnek létre. Van, ahol mindhárom érték eltér egymástól és van, ahol kettő nagyon hasonló, csak egy áll messze tőlük.

4. ábra: Milyen arányban ismerik a pártok helyzetét a politikai véleményklaszterek tagjai

Forrás: Saját szerkesztés

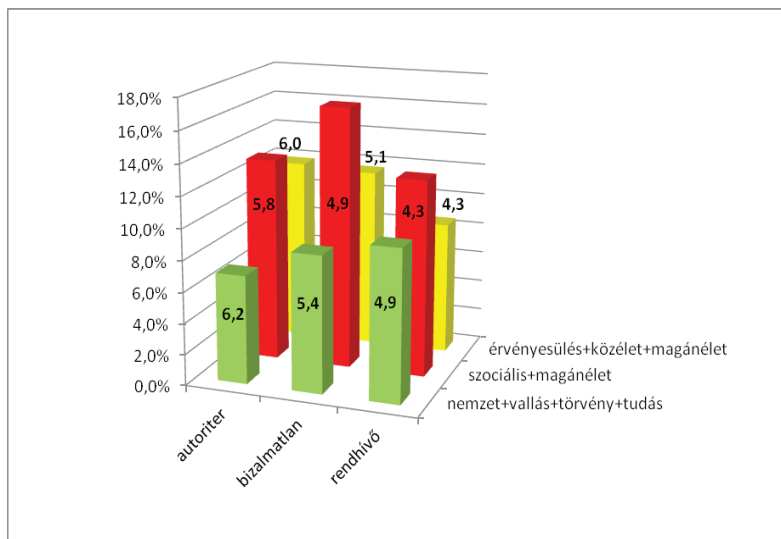
KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Az is jól látszik, hogy az aggregált mutatóban látott szignifikáns különbség lényegében úgy jön létre, hogy minden párttal kapcsolatban az autoriter véleményklasszter a legtájékozottabb és a bizakodók a legkevésbé azok – egy kivétellel: az LMP-vel kapcsolatban.

Összegzés helyett

Valójában nem meglepő az eredmény, amit kaptunk. A konkrét politikai ismeretek egy-egy párt helyzetéről érthetően azoknál gyakoribbak és pontosabbak, akik mutatnak valamiféle kapcsolódást a politika szférájához. Erre pedig a vizsgált kérdésekben az autoriter vélemények adtak lehetőséget. A politikai szkepticizmus köztes helyzete sokkal nehezebben érthető, mint az autoriter véleményklasszter ismeretszintje. Az a tény, hogy a szkeptikusok ismeretszintje éppen a Párbeszéd, a Munkáspárt és a DK esetében magasabbak igazán a „bizakodókénál”, azt sejteti, hogy az ő szkepticizmusuk valószínűleg mégsem általában a politikának szól, hanem a most tapasztalható politikának, és bizonyára sajátos szocializációs háttéren jön létre. Ezt azonban az itt elemzett adatokból nem tudhatjuk kiolvasni.

5. ábra: A politikai szocializáció három dimenziójának kapcsolata a budapesti középiskolásoknál 2017-ben (Politikai vélemény, értékorientáció, politikai ismeretszint átlaga csoportonként)

Forrás: Saját szerkesztés

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Az 5. ábra összefoglalóan mutatja, hogy az első két dimenzió között nem találunk kapcsolatot, a pártok ismeretén mért ismeretszint azonban összefügg a politikai véleményekkel. A képet bizonyára árnyalni fogja, amikor össze tudjuk kapcsolni a demokráciáról alkotott képpel.

Irodalom

- Almond, G. A. – Verba, S. (1963): *The Civic Culture*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Csákó, M. (2014): Családi emlékezet és történelem, *socio.hu* 2014/1.
- Csákó, M. – Murányi, I. – Sik, D. – Szabó, I. (2010): A családi politikai szocializációról, *Társadalomkutatás*, 28. köt., 4. sz.
- Percheron, A. (1971) La formation politique de l'individu, in: Jean-Luc Parodi (szerk.), *La politique*, Paris, Science de l'action.
- Percheron, A. (1974) *L'univers politique des enfants*, Fondation nationale des sciences politiques, Armand Colin, Paris.
- Sik, D. (2014): *Demokratikus kultúra és modernizáció*, L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Szabó, I. (2009): *Nemzet és szocializáció*, L'Harmattan Kiadó, Budapest.